

УДК 94(477) "16"(045)

**«ОТКОЛЬ РУСЬ ПОЧАЛАСЯ И ЯКЪ ПАНСТВО РУСКОЕ
ЗА ПОЧАТКУ СТАВШИ»: СХЕМА ІСТОРІЇ РУСІ
В «КРОЙНІЦІ З ЛІТОПИСЦІВ СТАРОДАВНІХ» ФЕОДОСІЯ СОФОНОВИЧА**

Назарій ХРИСТАН

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

кафедра історії України,

вул. Кафедральна 2, 58000, Чернівці, Україна

e-mail: n.khrystan@chnu.edu.ua

DOI: 10.15330/gal.38.80-91

ORCID: 0000-0003-3601-2153

Стаття присвячена дослідженню концепції схеми спадкоємності Русі в «Кройніці з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича крізь призму історіописної традиції ранньомодерного періоду. Аналізується конструювання історичного наративу, в якому Галич постає як спадкоємець Києва. Розглянуто вплив польської історичної традиції, зокрема «Хроніки» Мацея Стрийковського, на формування історичних поглядів Софоновича. Досліджено структурні та змістові особливості «Кройніки», що засвідчують її спрямованість на утвердження тягlosti політичної та культурної традиції Русі в контексті української історичної думки XVII ст. Проведений лексико-графічний аналіз тексту демонструє пріоритетне місце Галича в історіографічній моделі Софоновича, що відрізняє його концепцію від інших тогочасних історичних наративів. Окрему увагу приділено взаємозв'язку між образом держави Романовичів та генеалогічними конструкціями князів Острозьких як носіїв руської політичної спадщини. Визначено ключові особливості історіографічної позиції Софоновича щодо співвідношення державної ролі середньовічної Русі, Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Московії, що уможливило її розгляд як елементу формування української ідентичності ранньомодерного часу. Стаття окреслює місце «Кройніки» в процесі формування концептуальних підходів до осмислення історичного спадку Русі в українській історіографічній традиції задовго до інтелектуальних дискусій XIX ст.

Ключові слова: *Галич, середньовічна Русь, медієвалізм, Феодосій Софонович, хроніка, історіописання, конструювання, концепт, Річ Посполита, спадкоємець.*

Використання середньовіччя у сучасній політиці часто аналізується крізь призму явища медієвалізму, де мотиви звернення до такої віддаленої у часі історії можуть бути зовсім неочевидними. Практичне використання середньовічного минулого нерідко виходить за межі «боїв за історію». Воно включає аспекти історичної політики, політики пам'яті та публічної інструменталізації середньовіччя. У європейському минулому була достатня кількість державних утворень, спадщина яких належить усьому європейському простору сьогодні – імперія Карла Великого, Священна Римська імперія германської нації, Габсбурзька монархія тощо. Такою ж загальноєвропейською спадщиною могла й повинна бути середньовічна Русь, яка охоплювала величезні території Північно-Східної Європи. Втім, завдячуючи використанню середньовіччя в агресивній політиці пам'яті, яка, у своїй основі, містила часто фальшоване конструювання минулого імперією Романових, Радянським Союзом та Російською Федерацією – студії навколо вивчення Русі наскрізно просякнуті міфами й кліше та, першочергово, одновекторному трактуванню державної спадкоємності. Позірна інструменталізація історії, «приватизація» Русі як праатьківщини виключно Російської Федерації була використана Володимиром Путіним для підготовки та ідеологічного обґрунтування російської агресії проти України. Цілком очевидно, що російський диктатор не був оригінальний, а контури російського медієвалізму сягають не одного століття у своїй історичній тягlosti. Такими ж є «війни» за історичну спадщину середньовічної Русі в академічному просторі¹.

¹ Порушена проблема є досить добре представлена в сучасній літературі. Серед основних робіт виділяємо: The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins / ed. R. J. W. Evans. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011. 288 p.; Wood I. The Modern Origins of

Практики пригадування руського минулого московськими книжниками в час раннього модерну XVI–XVII ст. уже тоді стали безпосереднім полем інтелектуальних змагань та знаряддям для виправдання територіальних претензій до Речі Посполитої. Ідея безперервної державоспадкоємної, релігійної, а потім і національної тяглості між Києвом, Володимиром та Москвою конструювалася, утверджувалася й насаджувалася. Виходячи з цього виникає важливе питання: а якою була відповідь руських інтелектуалів у час постійно турбулентних колізій щодо свого місця у системі координат тогочасного світу?

Історіописна традиція в українських культурних центрах, яка відродилася опісля понад двохсот річної мовчанки на початку XVII ст., реанімувала інтерес до минулого Русі. Київське минуле стало об'єктом якісно нової історичної адаптації та переосмислення, яка реагувала на виклики епохи раннього модерну на українських землях. У цей час польсько-католицькі історіописці почали масово привласнювати минуле Русі як інтегральну складову річпосполитського світу – поляків, литовців та русинів.

Відродження історичної традиції стало рефлексією освіченої еліти, спрямованою головню на протидію латинському впливу в його польському культурному вимірі. Крім того, намагання католиків схилити руське населення до зміни віри, а також бурхливі суперечки навколо Берестейської унії активізували православних до пошуку історичних аргументів на підтримку власних традицій. Апогеєм стала Хмельниччина, яка каталізувала процес трансформації старої православної руської ідентичності в нову ранньомодерну політичну українську націю.

Засаднича мета Богдана Хмельницького – об'єднання українських земель та повалення польського державного ладу «Виб'ю з лядської неволі народ весь руський [...] Досить нам на Україні і Поділлі, і Волині; тепер досить достатку в землі і князівстві своїм по Львів, Холм і Галич»² посилювала інтерес до минулого тих земель, які мали входити до простору володінь козацького гетьмана. Думки про написання історії «отчизни» проникли в православні духовні групи. Авторами нових історичних наративів стала традиційна інтелектуальна еліта того часу, яка продовжувала мислити категоріями руської православної культури, – духовенство, зміцніле після відновлення православної ієрархії 1620 р. Це сприяло повторному відкриттю давньоруських історичних текстів. Окрім того, церковні діячі були добре свідомі й щодо категорій культури латинського світу. Як наслідок, синтез інтелектуальних ідей – реанімованої старої літописної традиції поряд із новими віяннями часу раннього модерну призвів до появи якісно

the Early Middle Ages. Oxford : Oxford University Press, 2016. 364 p.; Khapaeva D. Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia. *The Year's Work in Medievalism*. 2017. № 32. URL: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017> (дата звернення: 05.01.2025); Utz R. Medievalism is a Global Phenomenon: Including Russia. *The Year's Work in Medievalism*. 2017. № 32. URL: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017> (05.01.2025); Coleman H. From Kiev Across All Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus' and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab Imperio*. 2018. № 4. P. 95–129; Безансон А. Свята Русь / пер. з франц. Т. Марусика. Київ : Кліо, 2017. 352 p.; Uslov M. Holy Rus: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law*. 2014. Т. 52. № 3. P. 67–86; Griffin S. Putin's Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism*. 2020. Т. 29. P. 13–20; Halperin Ch. The Rise and Demise of the Myth of the Rus' Land. Leeds : Arc Humanities Press, 2022. 232 p.; Velychenko S. Medieval Myths and the Imaginary "Kievan Origins" of Russia. *Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Маточія*. Ужгород : Вид-во В. Падыка, 2015. P. 587–595; Смолій В. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини : у 2-х кн. / за ред. В. Смолія. Київ : Інститут історії України, 2022. 802 с. Филипчук О. М. Використання середньовічного минулого в Російській Федерації: Володимир Святий, «Свята Русь» та російсько-українська війна. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : збірник наукових статей. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2022. Т. 46. С. 42–50. Окрім того, детальний історіографічний аналіз історіографічної дискусії державної спадкоємності минулого середньовічної Русі див.: Ричка В. М. Війна пам'ятей. Змагання за спадщину Київської Русі. Київ : Парламентське видавництво, 2021. 416 с.

² Степанков В. Формування української державницької ідеї 1648–1649 років. «*Mapa mundi*». Львів, 1996. С. 469.

нових історичних текстів, які закликали й заохочували вивчати власне минуле – *ойчизну*³. Одним із таких історіописців часу раннього модерну став ігумен Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві – Феодосій Софонович та його *«Кройніка з літописців стародавніх»*.

Феодосій Софонович, виходець із родини київських міщан, здобув хорошу освіту в Київському колегіумі в 1630-х рр. У 1649 р. він супроводжував групу київських священнослужителів до Москви, а в 1654 р. знову відвідав столицю Московської держави. Від 1653 до 1655 р. Софонович обіймав посаду ректора Київського колегіуму, а з 1655 до 1677 р. був ігуменом Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві. У 1669–1677 рр. він виконував обов'язки намісника Київської митрополії на території Гетьманщини.

Дотримуючись обережної позиції в питаннях зростання впливу Московської патріархії на Київську митрополію, Софонович проводив політично виважену лінію. У 1650-х рр. він шукав підтримки в московських урядових колах, у 1660-х підтримував компроміс із Річчю Посполитою, а в 1670-х рр., під час татарських і османських нападів на Україну, повернувся до промосковської орієнтації⁴.

Феодосій Софонович є автором низки релігійних, агіографічних і поетичних творів, а також переписувачем *«Поминальника»* Михайлівського монастиря. Його найвизначнішим історичним твором є *«Кройніка з літописців стародавніх»*, написана українською книжною мовою. Твір складається з трьох частин: *«Кройніка о Русі»*, *«Кройніка о початку і назвіску Литви»* та *«Кройніка о землі польській»*. У кожній частині автор починає виклад від біблійних часів, прагнучи простежити формування Руської держави та її взаємодію з Литовським і Польським державними утвореннями.

Важливість *«Кройніки»* як джерела історичних, культурологічних чи лінгвістичних студій у другій половині XIX ст. чи не вперше усвідомив митрополит Євгеній Болховитінов, намагаючись применшити вплив на історичну свідомість Софоновича польської історіописної традиції⁵. Свого часу помітний внесок у дослідження тексту здійснив Олександр Rogozинський, вчитель історії та географії в Київській гімназії⁶. Його джерелознавчі дослідження стали чи не єдиними спеціальними студіями *«Кройніки»* в дореволюційну добу. Продовження текстологічного аналізу твору Софоновича знаходимо у Степана Голубева, який зосередив свою увагу лише на останній частині тексту – *«Кройніки о землі Полскої»*⁷.

У 40-і рр. XX ст. увагу дослідників привернув Вестероський список *«Кройніки»*, що зберігається у Швеції. Шведська науковиця захистила дисертацію, а також видала книгу, присвячену *«Кройніці»* Софоновича у складі кодексу АД 10 Вестероської гімназійної бібліотеки,

³ У студіях про історичні уявлення руських інтелектуалів про державне минуле на українських землях у XVII ст. доцільно застосовувати термін *«ойчизна»*, оскільки він є історично вмотивованим, лексично автентичним та відображає концептуальні зміни у сприйнятті колективної належності й політичної ідентичності. Як довів свого часу Ф. Сисин, вживання цього терміна на позначення спільної землі, політичного тіла або символічної спільноти (насамперед русько-української) активізується саме після Хмельниччини й поступово набуває семантичної близькості до понять *«patria»*, *«отчизна»*, трансформуючи уявлення про підданство й належність. Фіксація *«ойчизни»* в текстах представників козацької старшини засвідчує її утвердження як уніфікуючого концепту, що поєднує територіальну, культурну та політичну ідентичність у межах нової парадигми. Таким чином, використання саме форми *«ойчизна»* в сучасному аналізі дозволяє точніше передати мовно-культурну специфіку доби та уникнути анахронічного навантаження пізніших термінів. Детальніше див.: Сисин Ф. *«Отчизна»* у політичній культурі України початку XVIII століття. *Україна модерна*. 2006. Вип. 10. С. 7–19.

⁴ Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620–1690 рр. *Український історичний журнал*. 1992. Т. 1. С. 49–79.

⁵ Переписка митрополита киевского Евгения с государственным канцлером Н. П. Румянцевым и с некоторыми другими современниками с 1813 по 1825 год включительно. *Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских*. Воронеж, 1868. Вып. 1. С. 33–37.

⁶ Rogozинский А. М. *«Кройника»* Феодосия Сафоновича и ее отношение к «Киевскому синопису» Иннокентия Гизеля. *Известия отделения русского языка и словесности Академии наук*. 1910. Т. 15. Кн. 4. С. 270–286.

⁷ Голубев С. *Киево-Выдубицкий монастырь: эпоха польско-литовского государства 14–17 вв.* Киев. 1917 г. С. 53.

досліджуючи джерело як пам'ятку української мови⁸. Вона виявила значний вплив М. Стрийковського на текст і довела, що головним джерелом були давні літописні зводи. Невдовзі «Кройніку» досліджував Андрій Робінсон, який підкреслив важливість слов'янської історіографії XVII–XVIII ст. у контексті формування модерних ідентичностей⁹. У 70-х рр. Дослідженням «Кройніки» почав займатися Юрій Мицик, який написав дисертацію та 1992 р. за допомоги Василя Кравченка підготував критичне видання на основі Погодінського списку та тексту, вміщеного в Центральному державному архіву давніх актів СРСР. Оскільки оригінал пам'ятки не зберігся, а наявні списки порушили послідовність частин, в публікації було відновлено оригінальну послідовність: I – «Кройніка о Русі», II – «Кройніка о початку і назвику Литви», III – «Кройніка о землі Полской»¹⁰.

Окремої уваги заслуговують студії канадського історика Франка Сисина, який присвятив низку праць проблемам творення ранньомодерної української ідентичності крізь призму уявлень тогочасних історіописців¹¹. Значимість творчості Ф. Софоновича й досі привертає увагу дослідників, і породжує жваві дискусії щодо особистісних мотивів та сюжетних акцентів у творі, серед яких головню слід згадати Сергія Плохія¹², Наталю Яковенко¹³, Володимира Ричку¹⁴ та Ярослава Затилюка¹⁵.

Найбільшою за обсягом частиною «Кройніки» є «Кройніка о Русі», що становить близько 70 % загального тексту твору. Як показали дослідження Юрія Мицика, цей розділ базується на «Повісті временних літ» (зазвичай позначуваній у тексті як «Нестор») та «Хроніці польській, литовській, жмудській та всієї Русі» М. Стрийковського. Водночас головним джерелом залишається «Нестор»¹⁶. Під час аналізу джерел літопису дослідники звертали увагу на Південноруський звід кінця XIII ст., репрезентований Іпатіївським літописом. Згідно з проведеними дослідженнями, під «Нестором» слід розуміти давноруський літопис, близький до Хлебниківського списку, але не ідентичний йому. Хлебниківський відображає більш ранню редакцію, точніше передаючи текст оригіналу, незважаючи на те, що він зберігся у пізнішому списку. Завдяки цим джерелам, а також власним спогадам Софоновича та свідченням його сучасників, «Кройніка» зберегла цінний комплекс оригінальних звісток, що висвітлюють різні сюжети українського минулого крізь призму історичних уявлень про світ та своє місце у ньому ранньомодерного духівника.

Уже згадані нами три частини «Кройніки» – «Кройніка о Русі», II – «Кройніка о початку і назвику Литви», III – «Кройніка о землі Полской» демонструють нам унікальну суспільно-сві-

⁸ Borelius C. *Safonoyics Chronik im Codex AD 10 der Vasteraser Gymnasialbibliothek. Eine sprachliche Untersuchung*. Uppsala, 1952. 124 p.

⁹ Робінсон А. Н. *Историография славянского Возрождения и Паисий Хилендарский: Вопросы литературной исторической типологии*. Москва : АН СССР, 1963. 143 с.

¹⁰ Софонович Ф. *Хроніка з літописців стародавніх / підгот. тексту до друку, передм., комент. Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка*. Київ : Наук. думка, 1992. 336 с.

¹¹ Сисин Ф. *Поняття нації в українській історіографії 1620–1690 рр.* С. 49–79; його ж. *Хмельниччина та її роль в утворенні модерної української нації. Український історичний журнал*. 1995. № 4. С. 67–76; idem. *The Image of Russia and Russian-Ukrainian Relations in Ukrainian Historiography of the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries. Culture, nation, and identity : the Ukrainian-Russian encounter, 1600–1945*. Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2003. P. 108–144; idem. *The Cultural, Social and Political Context of Ukrainian History-Writing: 1620–1690. Europa Orientalis*. Vol. 5 (1986). P. 285–310.

¹² Плохій С. М. *Походження слов'янських націй : домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі / пер. з англ. С. Плохій, ред. А. Мокроусов*. Київ : Критика, 2015. 429 с.

¹³ Яковенко Н. М. *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.* Київ : Критика, 2002. 415 с.

¹⁴ Ричка В. М. *Назв. праця*.

¹⁵ Затилук Я. В. *Предки «козацького малоросійського народу» і киево-руська спадщина в уявленні еліти часів Пилипа Орлика. Пилип Орлик: життя, політика, тексти (Матеріали Міжнар. наукової конф. «Ad fontes», Київ. НАУКМА, 14–16 жовтня 2010)*. Київ : Пульсари, 2011. С. 118–135.

¹⁶ Софонович Ф. *Назв. праця*. С. 21.

тоглядну орієнтацію автора на історичну спадкоємність Русі. У вступній частині Ф. Софонович чітко окреслив мету своєї праці:

«В Руси я уродившися в вѣре православной, за слушную речъ почиталем, абым вѣдал самъ и иншимъ руским сномъ сказал, отколь Русь почалася и якъ панство Руское, за початку ставши, до сего часу идетъ. Каждому бовѣмъ потребная есть речъ о своей отчизнѣ знати и иншимъ пытающимъ сказать, бо своего роду не знающихъ люди за глупыхъ почитаютъ. Що теды из разныхъ лѣтописцов русских и кроиникъ полскихъ вычиталем, тое пишу»¹⁷.

Ідейна композиція представляє собою уявлення автора про *ойчизну*, охоплюючи Київський період, так званий Галицько-Волинський період, литовський, польський та річпосполитський час. Унікальною рисою «*Кройніки*» є те, що вона, на відміну від інших історичних наративів тогочасної руської інтелектуальної еліти, простежила чітку лінію державної тяглості від середньовічної Русі й до часу *Гетьманщини*. У той час, коли інші тексти – *Густинський літопис*, «*Синопис*» або ж праці козацьких канцеляристів упускали час держави Романовичів чи не доводили свій наратив до часу козацької державності. У майбутньому схема-концепція державоспадкоємності Русі довго й наполегливо конструюватиметься, стане справжнім полем інтелектуальної боротьби і лише через 200 років буде академічно обґрунтована студіями Миколи Дашкевича й особливо Михайла Грушевського. Вчені обстоювали гіпотезу, що після Київського періоду Русі наступав не академічно усталений у XIX ст. Московський період, а *Галицько-Волинський*. Держава Романовичів розглядалася як єдино можлива спадкоємиця і правонаступниця Русі, носій і продовжувач давньокиївських традицій.¹⁸ Як бачимо, Ф. Софонович зберігає переконання у спадкоємність української історії, хоча визнає її непрямий характер через зміни політичної належності. Зосередившись на державах, до складу яких входили українські землі, Софонович подає «*руським синам*» повну й цілісну, на його погляд, історію їхньої батьківщини.

Концепт спадкоємності Русі державою Романовичів і поява метафоризму «*Галич – другий Київ*» має, у своїй основі, багатовікову історіописну лінію тяглості та започаткована з історичного памфлету Мацея Стрийковського «*Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi*». Ранньомодерний польський книжник писав, що «*do Halicya pryeniósł stolec monarchiej Ruskiej z Kijowa*»¹⁹. Такий сюжетний хід автора, у своїй основі, слідує загальній концепції твору – діянь володарів і великих людей крізь призму опису минулого з перспективи держави та династії. Мотиви Стрийковського зумовлені необхідністю політичної та світоглядної емансипації польського шляхетського стану в окремих історичних наративах, які б легітимізували права й привілеї на українські землі. Відповідно Галич, як державоспадкоємець Києва, у свідомості М. Стрийковського, історично єднав та утверджував династичні права на всю Русь²⁰. «Хроніка»

¹⁷ Софонович Ф. Там само. С. 56.

¹⁸ Дашкевич Н. П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев, 1873. С. 1; Грушевский М. С. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії Східного Слов'янства *Статьи по славяноведению*. Санкт-Петербург, 1904. Вып. 1. С. 291. Про конструювання історичної схеми-концепції народницькою та державницькою історичним школами див.: Христан Н. М. Від історії до політики: князь та король Русі Данило Романович у народницькій історичній уяві. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. 2022. № 1. С. 23–33; його ж. Конструювання образу Regis Russiae у державницькому напрямі української історичної думки першої третини XX ст. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. 2023. № 2. С. 110–116; idem. Constructing the Soviet Model of the Ukrainian Past: The Historical Image of «Regnum Ruthenorum» During Era of Stalinism. *Codrul Cosminului*. Vol. 22. № 1. July 2024. P. 53–78.

¹⁹ Strykowski M. *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi*. T. 1. Warszawa, 1846. S. 211.

²⁰ Про образ Русі в історичній уяві М. Стрийковського детальніше див.: Rogov A. I. Maciej Strykowski i historiografia ukraińska XVII wieku. *Slavia Orientalis*. 1965. T. 14, № 4. С. 311–329; Погов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. Москва : Наука, 1966. С. 7–19; Ulčinaite E. Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości narodowej. *Łacina w Polsce. Zeszyty naukowe*, red. Jerzy Axer. Warszawa, 1995. Вып. 1–2. Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa. С. 37–39; Borek R. Ruś w Kronice Macieja Strykowskiego. *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей*. Київ, 1998. Вып. 5. С. 57–67;

Стрийковського справила помітне враження на українську історіописну традицію з кінця XVI й до початку XIX ст. була чи не улюбленим твором багатьох тогочасних авторів.

Безпосередній вплив ідейні погляди польського шляхтича мали й на «Кройніку» Ф. Софоновича, для якого виявилася цілком прийнятною історична спадкоємність міста Галича як нової столиці Русі. Проблема державоспадкоємності Києва була порушена й в іншому творі того часу – «Синописі». Написаний церковнослов'янською мовою, а не «руською», цей твір, за вдалим порівнянням Ф. Сисина, став основним джерелом знань про історію Русі для Московського царства та Російської імперії²¹. Найчастіше його авторство приписують архимандриту Києво-Печерської лаври Інокентію Гізелю, який, згідно зі згадкою у «Синописі», благословив його видання, хоча насправді ім'я творця досі є однією з історичних загадок. Один із розділів «Синопису» має промовисту назву «Споръ о Столицѣ самодержавія», де автор, надихаючись Стрийковським, описує боротьбу за київський стіл між князем Романом Мстиславовичем та Рюриком Ростиславовичем: «Романъ Мстиславичъ Князь Галицкаи, хотя быти нарицаемъ всея Росса Самодержецъ, изгна Свапослава изъ Киева, авъ немъ на Столицѣ посади Ростислава Рюриковича отъ узы путиавши; Престоль же Киевскаго Самодержавя пренесе отъ Киева въ Галичъ [акцент наш. – Н. Х.] и писася всея Росси Самодержецъ»²². Однак для автора «Синопису» Галич жодним чином не був спадкоємцем Русі²³. Конструюючи «славеноросійську» народність і намагаючись поєднати руське минуле з московським царем, твір визнає лише два релігійно-політичні центри Русі – княжий Київ та «царственну Москву»²⁴. Втім, статус Галича як столиці «самодержця» Романа окреслюється неодноразово: «По смерти всея Россіи Самодержца Романа, веліе между собою нестроение и споръ Князіе Россійскіи о Прѣстолѣ Самодержавія имѣ; инии хотѣша в преславномъ Градѣ Киевѣ Престолъ имѣти, инии в Галичѣ»²⁵.

В уяві ранньомодерного історіописця Ф. Софоновича волинські і галицькі володарі, будучи безпосередніми нащадками роду Володимира Мономаха, описувалися із особливою позитивною конотацією. Показовою є увага хроніста до детального висвітлення «хроніки Романовичів» з вибірконими вставками текстів М. Стрийковського. Окрім того, історіописець часто вдається до власних характеристик князів, що демонструє відверту приязнь до роду Романовичів:

«Такъ, гды отѣхалъ кнѣзь Романъ зъ Киева до Галича, Свѣтославъ Мѣстиславичъ вѣѣхал в Киевъ и хотѣлъ в Киевѣ княжити. Романъ, кнѣзь галицкій, того довѣдавшись и самъ хотячи зватися самодержцемъ всея Росіи, якож такъ и писался, пришол до Киева и выгналъ Свѣтослава Мѣстиславича, а млсрдие свое показуючи къ снѣмъ Руриковымъ, Ростислава Руриковича посадил на киевской столицы и Владимира Руриковича пустил волно, а самъ вернулся до Галича.

И сидячи на столицы галицкой, з початку ласкавымъ показался, а потомъ барзо тяжкій был галичаномъ, rozmaite ихъ мардуючи, а панов рускихъ губилъ многихъ, скарбы ихъ отбираючи и оное присловье мовячи, ижъ: “Никто безпечне не можетъ меду поживати, поки пчол не побьетъ”. Оттоль многіи собралъ скарбы и иншіи, кнѣземъ рускимъ страшенъ был и ихъ до своего привелъ послушенства, Литву и Ятвѣжовъ часто воюючи, под свое послушенство

Толочко О. Український переклад «Хроніки» Мацея Стрийковського з колекції О. Лазаревського та історіографічні пам'ятки XVII століття (Український хронограф і «Синопис»). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1996. Т. 231. С. 158–181; Sysyn F. Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. Cambridge, MA : Harvard Ukrainian Research Institute, 1985. Р. 21–22; Яковенко Н. М. Назв. праця. С. 239–240.

²¹ Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620–1690 рр. С. 56.

²² Киевский синопис, или Краткое собрание от различных летописцев о начале славеноросийского народа и первоначальных князях богоспасаемого града Киева. Изд. 5-е, Киевское исправнейшее. Киев : Типография Киево-Печерской Лавры, 1836. С. 118.

²³ Жиленко І. Синопис Київський. Лаврський альманах / відп. ред. В. М. Колпакова. Київ : ВІПОЛ, 2002. С. 29.

²⁴ Когут З. От Иафета до Москвы: процесс создания библейской родословной славян в польской, украинской и русской историографии (XVI–XVII вв.) *Украина и соседние государства в XVII веке : сборник научных трудов*. Москва : Наука, 2000. С. 59–82.

²⁵ Киевский синопис. С. 122.

руское подбилъ. А поневажъ Литва часто от него з подданства выбивалася, якъ люде паганскій и неспокойный, до работъ ихъ быдлѣхъ примушалъ, запрягаючи, якъ коней и воловъ, казал ими робити. **Самодержество киевское в Галичю себѣ учинил** [акцент наш. – Н. Х.]».

Вчитуючись у текст «Кройніки» та аналізуючи акценти автора, помічаємо, що чи не ключовою постаттю у Софоновича є князь та король Данило Романович. Ймовірно немає постаті, краще репрезентованої середньовічними джерелами, ніж перший король Русі²⁶. Але стараннями російської, а згодом і радянської історичної науки, яка, скориставшись занепадом історіописної традиції на українських землях у XVIII ст., фактично на двісті років нівелювала образ середньовічного монарха. Втім, для Ф. Софоновича сумнівів у статусі Данила Романовича не було. Ігумен неодноразово вдається до власних авторських акцентів для підсилення статусу Данила, зокрема дуже показовим є сюжет про «візит» до хана Батия. Для кращого розуміння співставимо літописну звістку з нарисом Софоновича:

Літопис	«Кройніка»
«Злѣ зла, чсѣть Татарьскаѣ. Данилови Романовичю, князю бывшоу великоу, вбладавшоу Роускою землею, Киевомъ, Володимиромъ и Галичемъ, со братомъ си и инѣми странами, нѣнѣ сѣдитъ на колѣноу и холопомъ называестьсѣ, и дани хотать, живота не чаесть, и грозы приходать. в злаа чсѣть Татарьскаѣ, егожѣ ѿцѣ бѣ цсѣрь. В Роуской земли, иже покори Половецкоюю землею, и воева на иные страны всѣ, снѣ того не приа чсѣти. То инѣи кто можетъ приаѣти? Злобѣ бо ихъ и льсти нѣсѣ конца» ²⁷ .	«...О злая честь Даниилу Романовичю, который владѣлъ Рускими землями, Володимиром, Киевомъ, Галичемъ и инѣими, который славный над неприятели звитязства показывал, и всѣ его боялися, тои з боязнию сѣдитъ предъ Ботѣмъ на колѣнкахъ, холопомъ его называютъ и дани от него вытягаютъ! Которого отѣцъ не толко рускихъ кнѣзи себѣ покори, але и Половецкую землю, и Лядскую, и Литовскую зъ ихъ пострахомъ повоевалъ, якъ самодержецъ всея Русіи, того снѣ ему в потузѣ ровныи [акцент наш. – Н. Х.], в такой теперѣ нечести татарской попущениемъ Бжѣимъ». ²⁸

Як бачимо з наведеного сюжетного порівняння, Ф. Софонович свідомо додає акцент «того снѣ ему в потузѣ ровныи», наголошуючи на рівному політичному й військовому статусі Данила Романовича з його батьком. Кульмінацією політичного розвитку держави Романовичів стала коронація Данила. Цей епізод у біографії середньовічного державця викликав особливе захоплення в хроніста:

«Присланы значныи послы от папѣжа римского Инокентия Четвертого: Опиж, опат мезанский, и бискупъ маденский, на Лугдунскомъ соборѣ назначеныи. Принесли ему корону королевскую и скипетръ за его славныи дѣла рицерский и за звитязства над многими панствами значныи, особливе над Поляками, над Венгерами, над Чехами, над Литвою и над Ятвѣгами, которыхъ завше, наѣзжаючи, бил и пустошил крѣпко, и рускихъ кнѣзи себѣ в послушенство привел. Тыи послы мовили къ кнѣзю Даниилу папежский овыи слова: “Прими, снѣ, от насъ корону кролевства!”. И предъ тымъ присылаѣ папеж къ Даниилу бискупа беренскаго и каменецкого з короною королевскою и зъ скипетромъ, але Даниил в тои часѣ не приняѣ, мовячи: “Воина татарская на насъ не перестаетъ, зле живут татары з нами. Якъ могу принять корону, если твои помочи мѣти не буду”. Для того през сихъ другихъ пословъ, приславши корону и

²⁶ Волошук М. М. Князь і король Данило Романович у житті міста Галича 13 сторіччя. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волошука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 127–146; його ж. Мовою джерел? Термінологічні аспекти історіографічного державонайменування на прикладі Галицької землі Х–XIV ст. *Colloquia Russica* / за ред. М. Волошука і В. Нагірного. Івано-Франківськ ; Краків : Лілея НВ, 2018. Series II. Vol. 4 : Середньовічна Русь: проблеми термінології. С. 265–295.

²⁷ Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1908. Стб. 809.

²⁸ Софонович Ф. Назв. праця. С. 147.

скипетръ, папѣж отписал к Даниилу, обѣцуючи ему от себе и помочь, жебы толко принялъ корону и скипетръ, але и такъ еще не хотѣлъ принять, аж его убѣдила матка, Болеславъ, полскій манарха, и Самоит, жмодскіи, бояре лядскіи, мовячи: “Прими королевскую корону, а мы всѣ тебѣ будемъ помагати противъ пагановъ!”.

Теды кнѣзь Данииль принялъ в Дорогочинѣ корону королевскую и скипетръ от Гсда Бг҃а и от престола свѣтыхъ апостолѣ Петра и Павла, от папы римского Инокентия и укоронованыи от своихъ православныхъ епископовъ, засталъ всяя Руси, на полудню лежащей, королемъ»²⁹.

Після представлення сюжету з коронацією, Софонович надалі послідовно називає старшого Романовича «Корол Данииль». Далі в тексті хроніки більше немає повідомлень про Данила без згадки про його королівський титул. Це важлива деталь, адже вона додатково підсилює авторитет середньовічного короля, а сам автор прагне чітко зафіксувати в уяві читача/нащадків політичний статус володарів колишньої Русі.

Хроністу відверто імпонує сильна князівська чи королівська влада – статусність Володимира та Ярослава, відверте ігнорування їх нащадків до часу Володимира Мономаха, який з легкої руки автора отримав похвали більше, ніж дід та прадід: «Тои Владимир Маномахъ Рус, утравленую и незгодами, і воинами междусобными сыновъ Владимировыхъ розорваную, своимъ разумомъ и мужествомъ въ единомъ злучил і в монархию албо самодержцтво по-старому привел, смиливши незгодныхъ кнѣзей»³⁰. Врешті, не занепад Русі у XIII ст., а продовження її політичної величчя в Галичі за правління «самодержця» Романа та його «потузъ ровный» сина короля Данила Романовича. Акцентуючи увагу на факті коронації, Софонович прагнув закріпити авторитет давньоруських князівств і надати своїм сучасникам важливий, власне історичний, аргумент боротьби за самостійність у просторі річесполитеського католицького світу.

Проведений нами лексикографічний аналіз «Кройніки» Ф. Софоновича підсилює наші твердження про показову прийнятність ігуменом концепту «Галич – другий Київ». У тексті ранньомодерний автор 287 разів згадує місто Галич. Галицьке місто за своєю кількісною згадкою обійшло першу столицю Русі – Київ, яке згадується 179 разів. Доповнює наш аналіз і сюжетне співвідношення у тексті Ф. Софоновича, де історія міста Галича, Галицької землі та держави Романовичів складає дві третини від загального обсягу «Кройніки о Русі». Ігумен з великою любов'ю до деталей реконструює історію Галицької землі на основі літописів та доповнень інших авторів, головню М. Стрийковського.

Шукаючи відповіді на питання такої чіткої лінії щодо успадкування державного минулого Русі та імплементації літописної формули «Галич – другий Київ», хочемо ще раз зацентувати увагу читача на позірній симпатії Ф. Софоновича до сильної влади правителя. Показовим є те, що опісля смерті короля Данила й поступового занепаду його держави – наступним сильним правителем Русі (тепер уже литовського часу), діяннями якого захоплюється ігумен є Великий литовський князь Костянтин Іванович Острозький:

«Тои кнѣзь Костянтин стѣбливе жилъ въ православии, обрѣница великий вѣры православный, многократне татаровъ побивал и, з кождымъ неприятелемъ мужественно потыкаючися, славныи одержовалъ звиязтва»³¹.

Вчені вже досить давно помітили форми генеалогічних конструктів родоходу князів Острозьких, які беруть свої початки в час ранньої Русі, де одним із великих предків династії є перший король Русі. Політичний статус Острозьких як фактичних «самодержців Русі», а особливо їхня роль у захисті православ'я у час раннього модерну викликала чимале захоплення серед інтелектуальної еліти того часу, яка з ентузіазмом підхопила родовід Острозьких³².

Князівський рід позиціонував себе як спадкоємець київської князівської династії, реальної або ж уявної. Належність до колишньої правлячої династії, що втратила владу після втрати

²⁹ Софонович Ф. Назв. праця. С. 151.

³⁰ Там само. С. 85.

³¹ Там само. С. 186.

³² Плохій С. Від князя до гетьмана: Образ «протектора» в українському православному письменстві (друга половина XVI – перші десятиліття XVII ст.). *Осягнення історії* : збірник. Острогор ; Нью-Йорк : Вид-во Острозької академії, 1999. С. 426.

суверенітету держави, мала значний символічний статус у тогочасній Європі й була доволі звичним явищем серед південно-західних слов'янських народів, які втратили державну незалежність через експансію Османської імперії або Габсбурзької монархії і могли претендувати на відродження державності шляхом легітимізації права належності до колишніх правлячих родів³³. Політично могутньому й багатому роду Острозьких ранньомодерні українські панегіристи, зокрема Герасим Смотрицький у *«Ключ царства небесного»*³⁴ та Захарія Копистенський у своїй *«Палинодії»*³⁵, приписали схожу славу, зрівнявши князів, особливо Костянтина Івановича та Василя-Костянтина Костянтиновича, з діяннями Володимира Святого.

Апогей генеалогічного конструювання роду Острозьких припав на кінець XVI ст. Як показали студії Н. Яковенко, стараннями Бартоша Папроцького та хроніста Мацея Стрийковського вперше було сформовано безперервну генеалогічну лінію, яка пов'язувала Острозьких із київськими й володимирськими Мономаховичами, а згодом із князем та королем Данилом Романовичем³⁶.

Зрештою, чи була формула Острозьких як нащадків галицьких князів і безпосередньо короля Данила справді прийнятною для Ф. Софоновича, який писав свій текст у період остаточного занепаду колись могутнього роду? У тексті *«Кройніки»* знаходимо підтвердження наших слів, а саме в сюжеті про прибуття папської делегації на чолі з Опізо Фієскі до Данила Романовича: «Року ѿт Рождества Хрства 1246, ведлугъ Стрийковского. Приѣхали къ кнѣзю Даниилу, **продку кнѣзи Острозских** [акцент наш. – Н. Х.], присланы значныи послы от папѣжа римского Инокентия Четвертого Опиж, опат мезанский, и бискупъ маденский, на Лугдунскомъ соборѣ назначеныи»³⁷. Історіописець робить це знову, описуючи смерть короля Данила, й нагадує читачам про династичну лінію князів Острозьких (та Заславських): «Того ж часу впал в болєзнь Даниило, корол руский, в которои и преставился року от Рождества Хрства 1266, **продокъ кнѣзи Острозскихъ и Заславскихъ** [акцент наш. – Н. Х.]. И положили его з великимъ плачемъ в церкви Пресвѣтои Бдѣцы в Холмѣ, которую самъ постановил был. Сеи корол барзо храбрыи, добрыи, братолюбивъ и хрстолюбивъ, многиі города и церкви побудовал и помуровал, якъ выше о немъ написано».

Феодосій Софонович прагнув створити виклад безперервності руської історії, де після занепаду політичного центру Русі в Києві державну спадкоємність перейняв Галич. На зміну державі князів Володимира і Ярослава прийшла держава князя Романа й короля Данила, рід яких не занепавав, а продовжив існувати тепер уже в династії *«великои побожности и мужєства славныи звияжца»*³⁸ – князів Острозьких.

У своєму творі Софонович чітко розмежує національну ідентичність литовців, поляків, русинів, московитів і навіть білорусів, підкреслюючи відмінність їхніх історичних шляхів і ролі в історії минулого Русі. Конструювання тексту демонструє нам, що автор усвідомлює окремішність шляхів, якими литовці та поляки увійшли в історію середньовічної Русі, і виділяє їх як окремі народи з власною історією.

Софонович торкається династичних зв'язків між київськими та московськими князями, пояснюючи становлення Москви як столиці «руських великих князів». Однак він проявляє мінімальний інтерес до історії Московії, за винятком позитивного ставлення до перемоги Івана III над татарами. Для нього русини й московити є абсолютно різними народами, які, однак, мали спільні епізоди співіснування в минулому³⁹. Події XVII ст. Ф. Софонович розглядає крізь призму сприйняття Москви, московського царя та московитів як образу «чужого», які втру-

³³ Ричка В. М. Назв. праця. С. 212.

³⁴ Смотрицький Г. Ключ царства небесного. *Українська література XIV–XVI ст.* Київ : Наук. думка, 1988. С. 213.

³⁵ Копистенский З. Палинодия. *Русская историческая библиотека.* 1878. Т. 4. С. 1135–1136.

³⁶ Яковенко Н. М. Назв. праця. С. 246.

³⁷ Софонович Ф. Назв. праця. С. 151.

³⁸ Там само. С. 186.

³⁹ Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620–1690 рр. С. 64.

чаються у справи руських. Таким чином, він акцентує увагу на незалежності й окремістості української Русі від впливу сусідніх держав.

Ранньомодерна доба українського минулого стала часом повторного відкриття давньоруського літописання, перечитання яких, у синтезі з польською історіописною традицією того періоду, привело до появи якісно нових історичних текстів, які закликали й заохочували сучасників вивчати минуле «*батьківщини*». Полівалентність медієвалізму на українських землях була відповіддю на турбулентний час уній та війн кінця XVI – першої половини XVII ст.

Поява компілятивного твору Феодосія Софоновича «*Кройніки з літописців стародавніх*» стала апогеєм пригадування/винайдення й пошуку свого місця в минулому середньовічної Русі в добу раннього модерну. Ігумен Михайлівського Золотоверхого монастиря зміг пов'язати історичне минуле Русі з новою козацькою Україною і, на відміну від решти історіописних творів того часу, простежити тяглість державних традицій на українських землях до другої половини XVII ст. Після занепаду центру у Києві державоспадкоємцем Русі став княжий Галич, який в уяві хронописця перетворився на символ простору володінь Романовичів, зберігши свою ранньомодерну рефлексію у конструюванні родинної пам'яті князів Острозьких. Софонович імплементував й обґрунтував у своїй «*Кройніці*» концепт «Галич – другий Київ» задовго до інтелектуальної дискусії XIX–XX ст. Хроніст чітко розмежовував русинів й московитів та (не)належність останніх до середньовічної Русі. Пізніша українська православна історіописна традиція ігноруватиме державу Романовичів, сповідуючи москвоцентричні ідеї. Мовчання простежуємо й в історичних творах козацьких канцеляристів XVIII ст.

**«ОТКОЛЬ РУСЬ ПОЧАЛАСЯ И ЯКЪ ПАНСТВО РУСКОЕ ЗА ПОЧАТКУ СТАВШИИ»:
THE SCHEME OF THE HISTORY OF RUS' IN THE CHRONICLE FROM ANCIENT CHRONICLES
BY FEODOSII SOFONOVYCH**

Nazarii KHRYSTAN

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of History of Ukraine,
2, Kafedralna St., 58000, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: n.khrystan@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3601-2153

The article explores the concept of the state continuity of Rus' in «Kroynika z litopytsiv starodavnykh» by Feodosii Sofonovych through the prism of early modern historiographical tradition. It analyzes the construction of the historical narrative in which Halych emerges as the successor of Kyiv, embodied in the concept of «Halych – the second Kyiv». The influence of the Polish historical tradition, particularly Chronicle by Maciej Strykowski, on the formation of Sofonovych's historical views is examined. The study investigates the structural and substantive features of Kroynika, which emphasize its orientation towards affirming the continuity of Rus' political and cultural traditions in the context of 17th-century Ukrainian historical thought. A lexicographic analysis of the text demonstrates the predominant role of Halych in Sofonovych's historiographical model, distinguishing his concept from other contemporary historical narratives. Special attention is given to the relationship between the image of the Romanovych state and the genealogical constructions of the Ostroh princes as bearers of the political heritage of Rus'. The key features of Sofonovych's historiographical position regarding the historical role of medieval Rus', the Grand Duchy of Lithuania, the Kingdom of Poland, and Muscovy are identified, allowing it to be considered an element in shaping early modern Ukrainian identity. The article outlines the place of Kroynika in the development of conceptual approaches to understanding the state continuity of Rus' in Ukrainian historiographical tradition long before the intellectual debates of the 19th century.

Key words: Halych, medieval Rus', medievalism, Feodosii Sofonovych, chronicle, historiography, construction, concept, Polish-Lithuanian Commonwealth, successor.

REFERENCES

- Bezancon, A. (2017). *Sviata Rus*. T. Marusyka (Trans.). Kyiv : Klio, 2017. 352 s. (in Ukrainian).
Borek, R. (1998). Ruś w Kronice Macieja Strykowskiego. *Mediaevalia Ucrainica: mentalnist ta istoriia idei*. Kyiv, iss. 5, pp. 57–67 (in English).

- Borelius, C. (1952). *Safonoyičs Chronik im Codex AD 10 der Vasteraser Gymnasialbibliothek. Eine sprachliche Untersuchung*. Uppsala, 124 p. (in German).
- Coleman, H. (2018). From Kiev Across All Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus" and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab Imperio*, no. 4, pp. 95–129 (in English).
- Dashkevych, N. P. (1873). *Kniazhenie Daniila Halytskoho po russkym i inostrannym izvestiam*. Kyiv, 163 p. (in Ukrainian).
- Griffin, S. (2020). Putin"s Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism*, vol. 29, pp. 13–20 (in English).
- Ivakin, H. (1996). *Istorychnyi rozvytok Kyieva XIII – seredyna XIV st.* Kyiv (in Ukrainian).
- Halperin, Ch. (2022). *The Rise and Demise of the Myth of the Rus" Land*. Leeds: Arc Humanities Press, 232 p. (in English).
- Holubev, S. T. (1917). *Kyevo-Vydubyskyi monastyr: epokha polsko-lytovskoho derzhavy 14–17 vv.* Kyiv, 110 p. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. S. (1904). *Zvychaina skhema rus"koï istorii y sprava ratsional"noho ukladu istorii Skhidn"oho Slov"ianstva. Statyi po slavyanovedeniiu*. Sankt-Peterburg, iss. 1 (in Ukrainian).
- Ipatievsk"ka litopys. (1908). *Polnoe sobranie russkikh letopisei*, vol. 2. Sankt-Peterburg: Tipografiia Imperatorskoi akademii nauk (in Slavonic).
- Khapaeva, D. (2017). Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia. *The Year"s Work in Medievalism*, no. 32 (in English).
- Khrystanm, N. (2024, July). Constructing the Soviet Model of the Ukrainian Past: The Historical Image of «Regnum Ruthenorum» During Era of Stalinism. *Codrul Cosminului*, vol. 22, no. 1, pp. 53–78 (in English).
- Kopystensk"kyi, Z. (1995). *Palinodiia. 1878. Russkaia istorycheskaia byblioteka*, vol. 4 (in Slavonic).
- Rogov, A. I. (1965). Maciej Strykowski i historiografia ukraińska XVII wieku. *Slavia Orientalis*, vol. 14, no. 4, pp. 311–329 (in Polish).
- Sofonovych, F. (1992). *Khronika z litopysiv starodavnikh. Pidhot. tekstu do druky, peredm., koment.* Yu. A. Mytsyka, V. M. Kravchenka. Kyiv: Nauk. dumka. 336 p. (in Ukrainian; in Church Slavonic).
- Sysyn, F. (1985). *Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653*. Cambridge, MA : Harvard Ukrainian Research Institute, pp. 21–22 (in English).
- Sysyn, F. (1995). *Khmelnychchyna ta ii rol v utvorenni modernoi ukrainskoi natsii. Ukrains"kyi istorychnyi zhurnal*, no. 4, pp. 67–76 (in Ukrainian).
- Sysyn, F. (2006). «Otchyzna» u politychnii kulturi Ukrainy pochatku XVIII stolittia. *Ukraina moderna*, no. 10, pp. 7–19 (in Ukrainian).
- Sysyn, F. (2003). The Image of Russia and Russian-Ukrainian Relations in Ukrainian Historiography of the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries. *Culture, Nation, and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter, 1600–1945*. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, pp. 108–144 (in English).
- Sysyn, F. (1986). The Cultural, Social and Political Context of Ukrainian History-Writing: 1620–1690. *Europa Orientalis*, vol. 5, pp. 285–310 (in English).
- Strykowski, M. (1846). *Kronika polska, litewska, žmudzka i wszystkiej Rusi*. Warszawa, t. 1 (in Polish).
- The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins. (2011). R. J. W. Evans (Ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 288 p. (in English).
- Tolochko, O. (1996). *Ukrains"kyi pereklad Kroniky Matseia Striikovs" koho z koleksii O. Lazarevs"koho ta istoriohrafichni pamiatky XVII stolittia (Ukrains"kyi khronohraf i Synopsys). Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, vol. 231, pp. 158–181 (in Ukrainian).
- Ulcinaite, E. (1995). *Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości narodowej. Łacina w Polsce. Zeszyty naukowe*, red. Jerzy Axer. Warszawa, iss. 1–2. *Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, pp. 37–39 (in Polish).
- Uslov, M. (2014). Holy Rus: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law*, vol. 52, no. 3, pp. 67–86 (in English).
- Utz, R. (2017). Medievalism is a Global Phenomenon: Including Russia. *The Year"s Work in Medievalism*, no. 32 (in English).
- Velychenko, S. (2015). Medieval Myths and the Imaginary «Kievan Origins» of Russia. *Iuvileinyi zbirnyk na chest profesora Pavla-Roberta Magochiia*. Uzhhorod: Vyd-vo V. Padiaka, pp. 587–595 (in English).
- Voloshchuk, M. (2018). *Movoïu dzheryl? Terminolohichni aspekty istoriohrafichnoho derzhavonaime-nuvannia na prykladi Halytskoi zemli X–XIV st. Colloquia Russica*. M. Voloshchuk, V. Nahirnyy (Eds.). Ivano-Frankivsk; Krakiv: Lileia NV, series II, vol. 4: *Serednovichna Rus: problemy terminolohii*, pp. 265–295 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2017). Kniaz i korol Danylo Romanovych u zhytti mista Halycha 13 storichchia. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats*. M. Voloshchuk (Ed.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, iss. 2, pp. 127–146 (in Ukrainian).

Wood, I. (2016). *The Modern Origins of the Early Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press, 364 p. (in English).

Yakovenko N. M. (2002). *Paralel'nyi svit: doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* Kyiv: Krytyka, 416 p. (in Ukrainian).

Zatyliuk, Ya. V. (2011). Predky «kozatskoho malorosiiskoho narodu» i kyievo-ruska spadshchyna v uiavlennia elity chasiv Pylypa Orlyka. *Pylyp Orlyk: zhyttia, polityka, teksty (Materialy Mizhnar. naukovoï konf. «Ad fontes», Kyiv. NaUKMA, 14–16 zhovtnia 2010)*. Kyiv: Pulsary, pp. 118–135 (in Ukrainian).

Zhilenko, I. (2002). *Synopsys Kyivs'kyi. Lavrs'kyi al'manakh*. V. M. Kolpakova (Ed.). Kyiv: VIPOL, 194 p. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 25 лютого 2025 р.